

ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V ZÁHRADĚ BRATISLAVSKÉHO KLÁŠTORA URŠULÍNIEK

ZOLTÁN DRENKO

Slovenské národné múzeum v Bratislave, Archeologický ústav (od roku 1989 Archeologické múzeum) uskutočnilo v roku 1979 výskum dvora Strednej zdravotníckej školy na Nedbalovej ulici v Bratislave¹ – bývalej záhrady kláštora uršulíniek. Výskum sa realizoval na žiadosť Ústavu národného zdravia mesta Bratislavy pred výstavbou športového areálu.

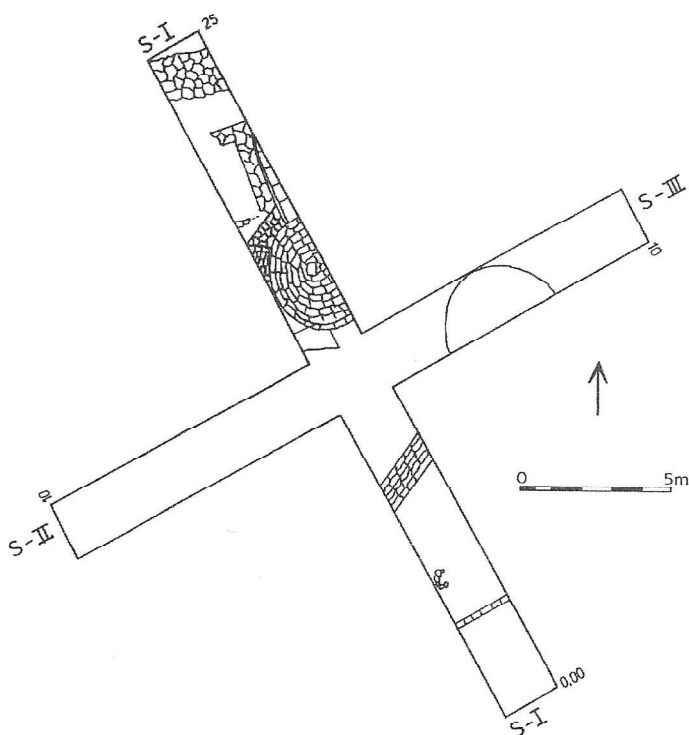
V stredoveku tu bolo geto (Ortvay 1898, 287), chránené na východnej strane mestskými hradbami. Kráľ Ondrej III. veľkým privilegiom udeleným mestu v roku 1291 zrovnoprávnil židov s kresťanmi (Ortvay 1898, 283). Pápež Benedikt XII. prikazuje 13. novembra 1335 ostrihomskému arcibiskupovi Csanádovi, aby dal zbúrať synagógu pri kláštore pilišského opátstva, ak tá ruší bohoslužby cistercitov (Ortvay 1895, 53–54). V roku 1360 kráľ Ľudovít I. vyhnan židov z Uhorska. Prešporskí židia sa usadili v Hainburgu, ale už v roku 1368 sa vrátili (Ortvay 1898, 279). Na Božie telo v roku 1446 „čvarga“ vyrabovala synagógu a židovské domy. Vedenie mesta dalo viacerých páchatelov uväzniť (Ortvay 1898, 322). 9. októbra 1526 Mária, vdova kráľa Ľudovíta II., prikazuje vedeniu mesta, aby nedovolilo návrat tých židov, ktorí po správe o moháčskej katastrofe utiekli z mesta, a aby nestrpelo v meste ani tých židov, ktorí ešte zostali. Ďalej prikazuje, aby vedenie mesta predalo všetky židovské domy, aby zaplatilo za domy tým židom, ktorí zostali v meste a takto získané peniaze nech použije na zdokonalenie mestského opevnenia (Ortvay 1898, 320).²

Slovenskí a maďarskí evanjelici a.v. tu postavili v rokoch 1658–1663 kostol, ktorý im v roku 1672 odobrali katolíci a potom prideliť uršulínkam.³ Kostol zasvätili Nepoškvrnenej Panne z Loreta. Kláštor so školou pre výchovu meštianskych dievčat bol postavený v rokoch 1677–1687 (Bagin-Krajčí 1988, 31–32).

Polohu sme preskúmali tromi sondami (obr. 1). Sonda I bola orientovaná v smere JV-SZ a mala rozmery 25 x 2 m. Sonda II s orientáciou SV-JZ a rozmermi 10 x 2 m nadväzovala na západnú stranu sondy I. Sonda III s orientáciou JZ-SV a s rozmermi 10 x 2 m sa pripájala na východnú stranu sondy I.

Objekty a nálezy v sonde I

V 3. metri, v hĺbke 60 cm sa narazilo na rad tehál kryjúcich kábel. V 5. metri, v hĺbke 200 cm, pri západnej stene sondy sa našli zvyšky malého okrúhleho kamenného objektu s maximálnym priemerom 55 cm. V 8.–10. metri, v hĺbke 40 cm sa zistil tehlový kanál s klenbou, široký 90 cm. V 16. metri, v hĺbke 25 cm sa odkrylo ústie tehlovej kupoly s priemerom 4 m. V metroch 18–21, pri východnej stene sondy, sa nachádzal kanál vedúci pod tehlovú kupolu. Jeho okraj tvorili tehly, medzi ktoré boli vložené kamenné platne, široké 33 cm a hrubé 13 cm. Dĺžka platní bola rôzna, a to 56, 70, 78 cm.

Obr. 1.
Bratislava - záhrada kláštora
uršulínick. Sondy a odkrytá
architektúra

V 18. metri v hĺbke 220 cm sme odkryli zvyšky kamenného múra s orientáciou SSV-JJZ. Tento múr porušil zvyšky staršej stavby, z ktorej sa vykopali základy východného múra v dĺžke 220 cm a severovýchodné nárožie (obr. 2). Základové murivo bolo široké 50 cm.

V metroch 23-25, v hĺbke 50 cm, sa nachádzal chodník z nepravidelných kameňov, široký 150 cm.

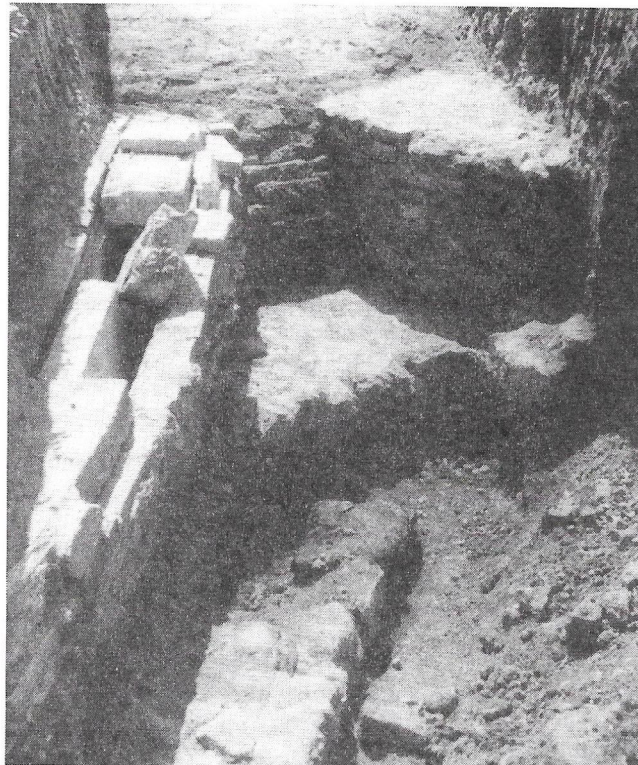
V sonde sme získali nasledujúce nálezy:

1. Úlomok z ústia sivej nádoby so značkou, ktorú tvorí deväť jamôk a zvyšok desiatej jamky (inv. č. HF 26 484, obr. 3:1)
2. Úlomok uška sivej nádoby so značkou - Ondrejský kríž vo štvorcovom ráme (inv. č. HF 26 475, obr. 3:2)
3. Uško zo sivej nádoby so širokými zárezmi (inv. č. HF 26 431, obr. 3:4)
4. Úlomok z ústia sivej nádoby so značkou v tvare kolieska (inv. č. HF 26 433, obr. 3:6)
5. Spodná časť sivého gotického pohára, Ø dna: 6 cm (inv. č. HF 26 445, obr. 4:9)
6. Horná časť zelenej sklenenej fľaše, Ø ústia: 2,2 cm (inv. č. HF 26 444, obr. 4:8)
7. Úlomok z ústia sklenenej nádoby (inv. č. HF 26 449, obr. 4:7)
8. Oslička, kamenná, sivá. Na oboch širších stranách má stopy po železných predmetoch.
Rozmery: 10 x 1,5 x 1 cm (inv. č. HF 26 446, obr. 6:5)

Stratigrafia a nálezy v sonde II

V sonde II sme zistili nasledujúcu stratigrafiu (smerom dole):

- svetlá vrstva s kameňmi - 20 cm
- sivá vrstva - 75 cm
- žltá vrstva - 20 cm
- čierna vrstva - 5 cm
- tehlovočervená vrstva - 5 cm

Obr. 2.
Bratislava - záhrada kláštora
uršulíniek. Vzadu tehlová kupo-
la, vľavo kanál, vpredu zvyšky
stredovekej architektúry

svetlá vrstva - 15 cm
čierna vrstva - 3 cm

V sonde sme nezachytili žiadne zvyšky murív. Získali sme nasledujúci nálezový materiál:

1. Úlomok z ústia sivohnedej nádoby so značkou v tvare veľkého písmena X (inv. č. HF 26 502, obr. 3:3)
2. Úlomok z ústia sivej nádoby so značkou - tri malé jamky (inv. č. HF 26 501, obr. 3:5)
3. Pokrývka, zvonovitá, tmavosivá, okraj je odlomený, Ø držadla: 3,5 cm (inv. č. HF 26 459, obr. 4:1)
4. Pokrývka, sivá, plochá, zrekonštruovaná, Ø držadla: 2,3 cm, zrekonštruovaná má Ø 12 cm (inv. č. HF 26 452, obr. 4:2)
5. Úlomok zvonovitej tehlovočervenej pokrývky, Ø držadla: 3 cm (inv. č. HF 26 454, obr. 4:4)
6. Malá trojnožka, zrekonštruovaná. Na vonkajšej strane so zelenou polevou, na vnútornej strane so žltozelenou a na vnútornej strane dna so žltou polevou. Rozmery po rekonštrukcii: Ø ústia 8 cm, dno 6,5 cm, telo trojnožky je vysoké 2,8 cm a nožičky majú výšku 2,8 cm (inv. č. HF 26 451, obr. 4:6)
7. Úlomky komorových kachlíc s reliéfnym rastlinným ornamentom a so zelenou polevou (inv. č. HF 26 460 - HF 26 462, obr. 5:1-3)
8. Úlomky komorových kachlíc s reliéfnym ornamentom (rameno s kopijou) a so zelenou polevou (inv. č. HF 26 464 - HF 26 465, obr. 5:4)
9. Úlomok komorovej kachlice s reliéfnym ornamentom (sediaci pes) a so zelenou polevou (inv. č. HF 26 463, obr. 5:5)
10. Kladivko, železné, dlhé 13,5 cm (inv. č. HF 26 456, obr. 6:1)
11. Podkova, železná. Rozmery: 13 x 12,5 cm (inv. č. HF 26 458, obr. 6:2)
12. Podkova, železná. Časť jedného ramena je odlomená (inv. č. HF 26 457, obr. 6:3)
13. Nebožieec, železný. Zachovaná dĺžka: 22 cm (inv. č. HF 26 466, obr. 6:4)

Keramika s polevou (kachlice a malá trojnožka) sa našla v sivej vrstve, v hĺbke 50–60 cm, železné nástroje pochádzajú z červenej vrstvy, z hĺbky 120 cm.

Objekt a nálezy v sonde III

V 2.–6. metri, v hĺbke 10 cm sme odkryli okrúhlu betónovú platňu s \varnothing 4 m, ležiacu na okrúhlejšej tehlovej stavbe.

V sonde sme výskumom získali tieto nálezy:

1. Úlomok z ústia sivej nádoby so značkou – kríž (inv. č. HF 26 432, obr. 3:7)
2. Úlomok plochej sivej pokrývky s kolkovaným ornamentom (inv. č. HF 26 428, obr. 4:3)
3. Pokrývka, malá, biela, zvonovitá, zrekonštruovaná, \varnothing držadla: 2,5 cm, po rekonštrukcii \varnothing pokrývky: 7 cm (inv. č. HF 26 453, obr. 4:5)

Architektúra

Tehlový kanál, tehlová kupola s kanálom a kamenný chodník v sonde I, ako aj okrúhla betónová platňa v sonde III sú novoveké objekty (obr. 1, 2).

V sonde I, v metroch 19–22, v hĺbke 220 cm, v dĺžke 220 cm sa odkryli základy východnej steny a severovýchodného nárožia budovy. Základové murivo bolo široké 50 cm (obr. 1, 2). Budovu datujeme do 14.–15. storočia, keď tu bolo židovské geto.

V sonde I, v 18. metri sa zistili základy južnej steny novšej budovy, ktorá porušila základy vyššie opisanej stredovekej budovy. Túto novšiu budovu postavili zrejme po zrušení geta v roku 1526.

Nálezy

Inventár získaný výskumom záhrady bratislavského kláštora uršulíniek môžeme rozdeliť do štyroch hlavných skupín: keramika, železné predmety, sklo a kamenný predmet.

Stredovekej keramike na Slovensku sa venuje vo svojich štúdiách J. Hoššo (Hoššo 1983, 1985–1986).

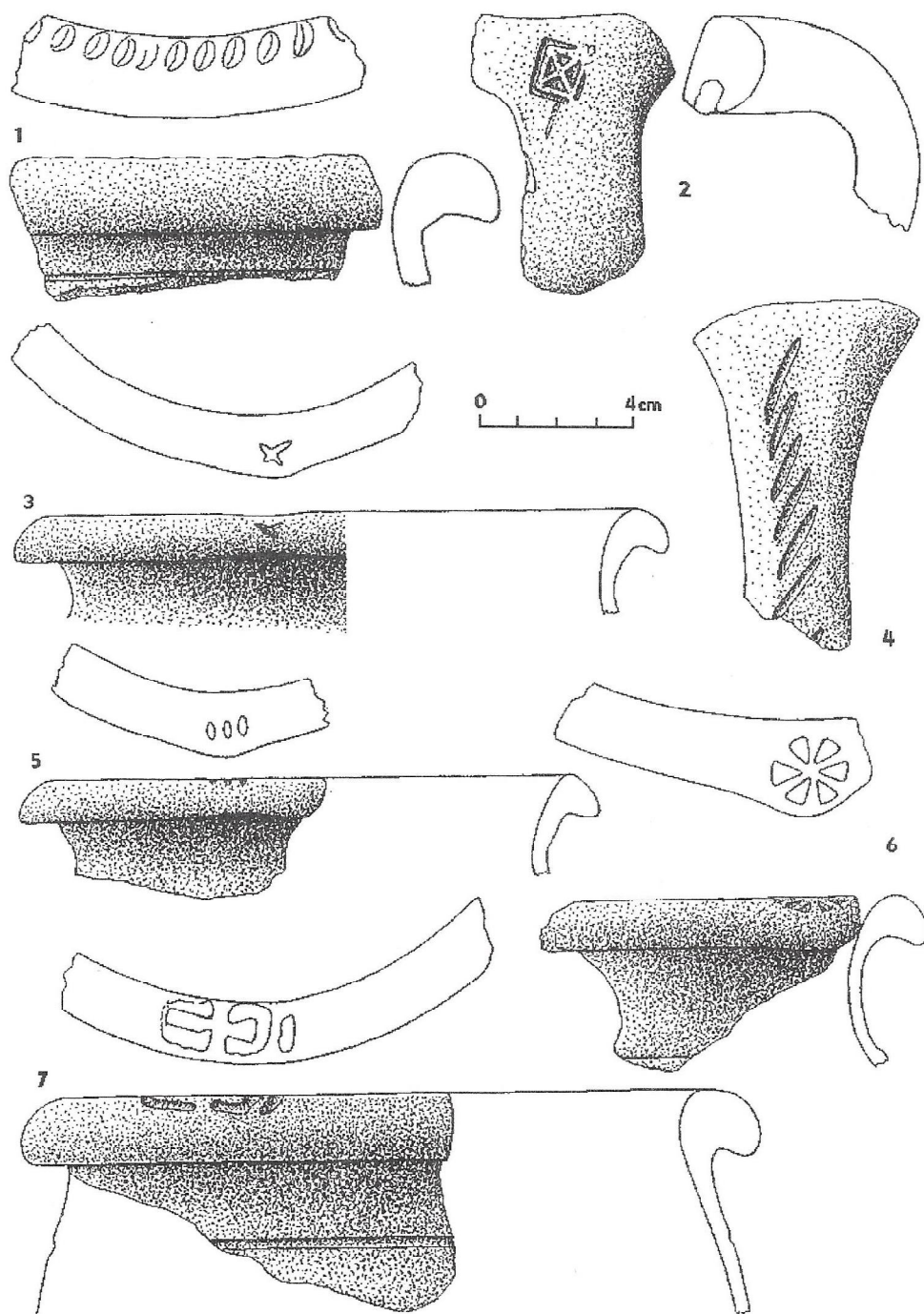
Zvláštnu pozornosť si zasluhuje keramika so značkami hrnciarov – kolkovaná keramika. Podľa J. Hošša (Hoššo 1981–1982, 30) prvoradým poslaním značkovania bola záruka kvality. Jednoduché značky ako jamky (obr. 3:1, 5) a písmeno X (obr. 3:3) na okraji nádob patria do Vallaškových skupín 1/4, 1/3 (Vallašek 1970, 298 – tab. XVIII). Pochádzajú z 13.–14. storočia. Je otázkou diskusie, či šikmé zářezy na uškách nádob (obr. 3:4) boli značkami výrobcov alebo ozdobou. Zložité kolky – značky zhotovované pomocou typária: koliesko (obr. 3:6), ondrejský kríž vo štvorcovom ráme (obr. 3:2) a latinský kríž na oválnom poli s jedným brvnom nad kratším ramenom kríža (obr. 3:7) kladieme do Vallaškových skupín 7/1–3, 12/2 a 15/8 (Vallašek 1970, 300 – tab. XX, 301 – tab. XXI a 302 – tab. XXII.). Sú datovateľné od 15. storočia.

Kolkovaná – značková keramika sa našla aj na výskume Bratislava-most (Polla 1979, 172–184).

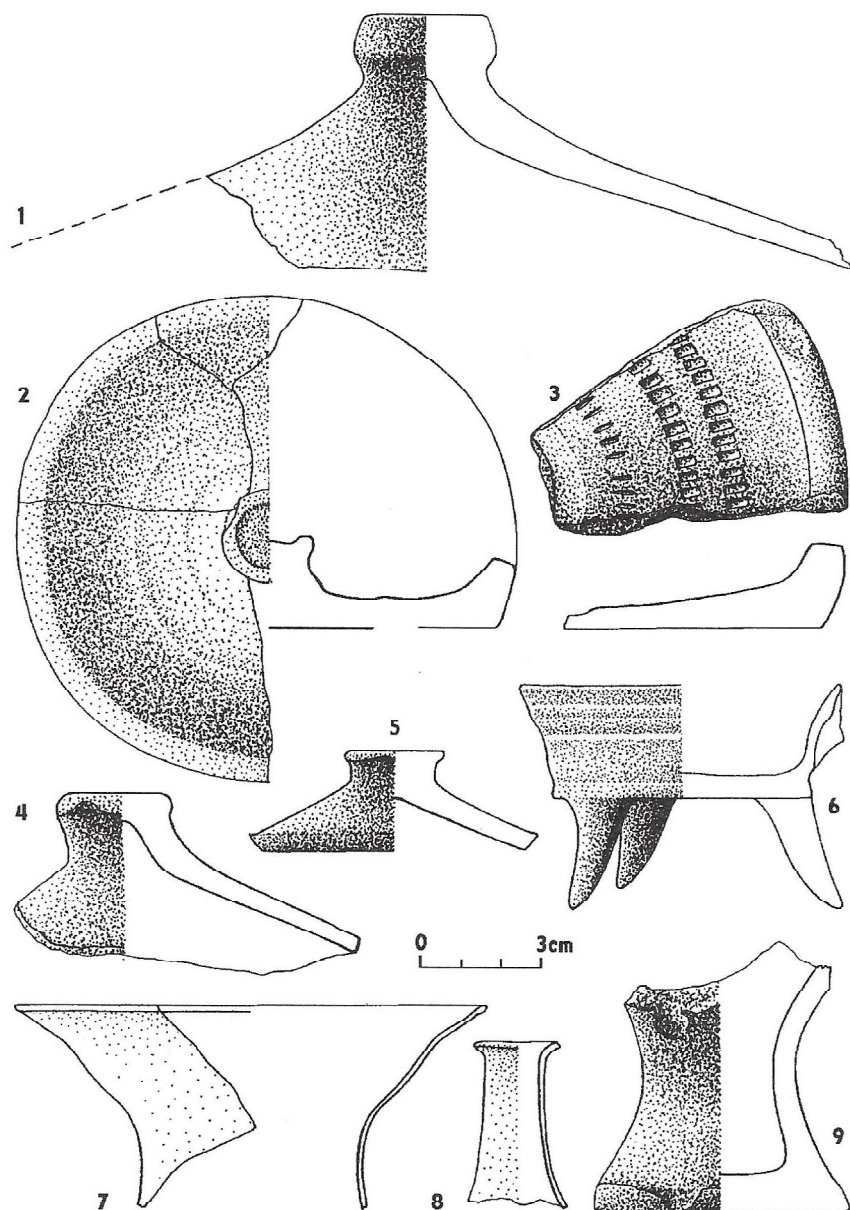
Medzi nálezy z 15. storočia patria úlomky gotických pohárov (obr. 4:9). Obrovské množstvo úlomkov týchto pohárov pochádza z výskumu Bratislava-most (Polla 1979, tab. VIII).

Sú svedectvom výroby vína a piva v stredovekom meste.

Pokrývky sú zastúpené plochými (obr. 4:2) i zvonovitými (obr. 4:1, 4) tvarmi. Obidva typy sa našli aj na výskume Bratislava-most (Polla 1979, tab. XI–XIII). Jedna plochá pokrývka bola ozdobená tromi pásmi kolkovaného ornamentu (obr. 4:3).

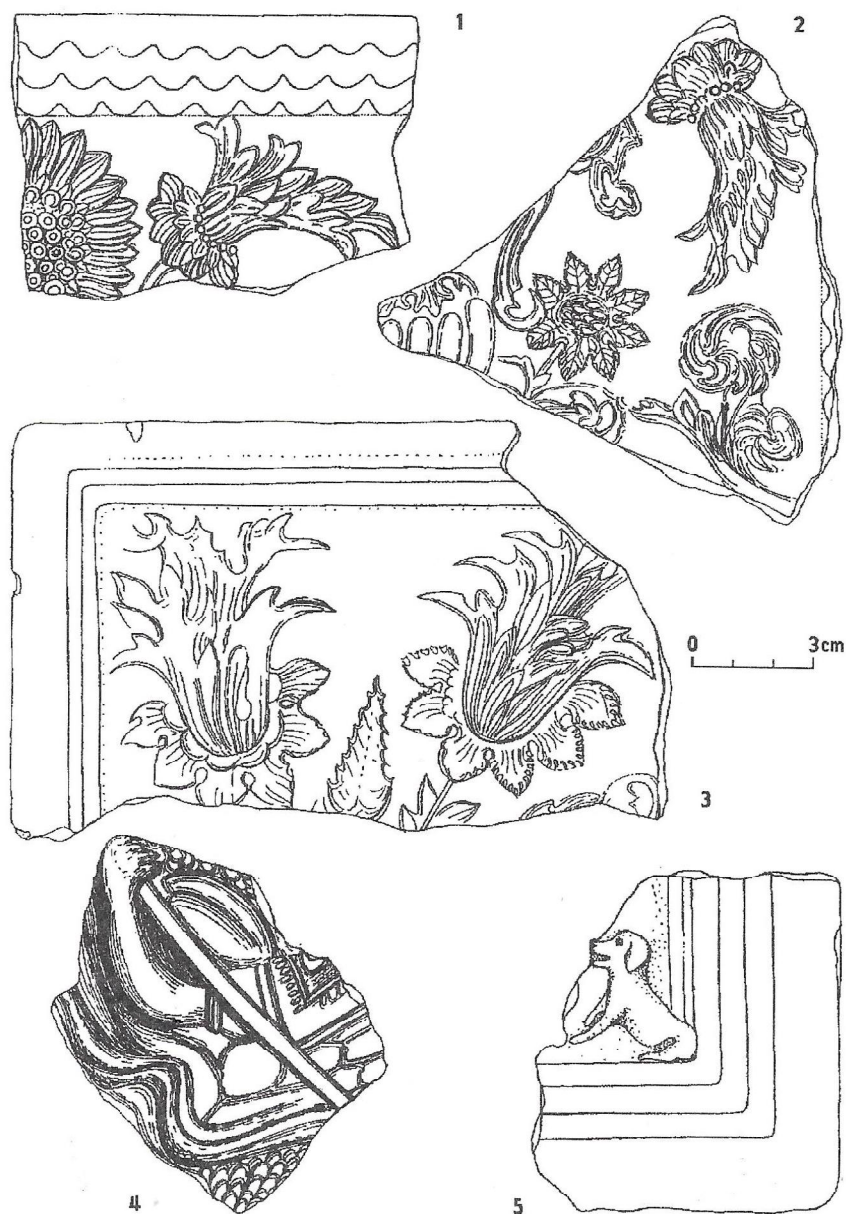
Obr. 3. Bratislava - záhrada kláštora uršulíniek.
 Úlomky nádob so značkami (1-7)

Obr. 4. Bratislava - záhrada kláštora uršulíniek. Pokrývky (1-4); detské hračky: pokrývka a trojnožka (5, 6); úlomky sklenených nádob (7, 8); úlomok gotického pohára (9)

Z detských hračiek (Polla 1979, 183) sa našli malé nádobky. Zrekonštruovaná biela zvonovitá pokrývka (s priemerom 7 cm) má gombikové držadlo (s priemerom 2,5 cm; obr. 4:5). Zrekonštruovaná trojnožka (obr. 4:6) má na vonkajšej strane steny zelenú, na vnútornej strane steny žltozelenú a na vnútornej strane dna žltú polevu. Ústie má priemer 8 cm, dno 6,5 cm. Telo je vysoké 2,8 cm, rovnako vysoké sú aj nožičky.

Úlomky komorových kachlíc sú ozdobené reliéfnym rastlinným (obr. 5:1-3), ako aj figurálnym ornamentom a zelenou polevou. Na jednom úlomku vidieť rameno bojovníka s kopijou (obr. 5:4). Jedná sa o sv. Juraja alebo sv. Michala archanjela. V rohu ďalšieho úlomku sedí psík (obr. 5:5). Dejinám stredovekého kachliarstva sa venoval Š. Holčík (1978).

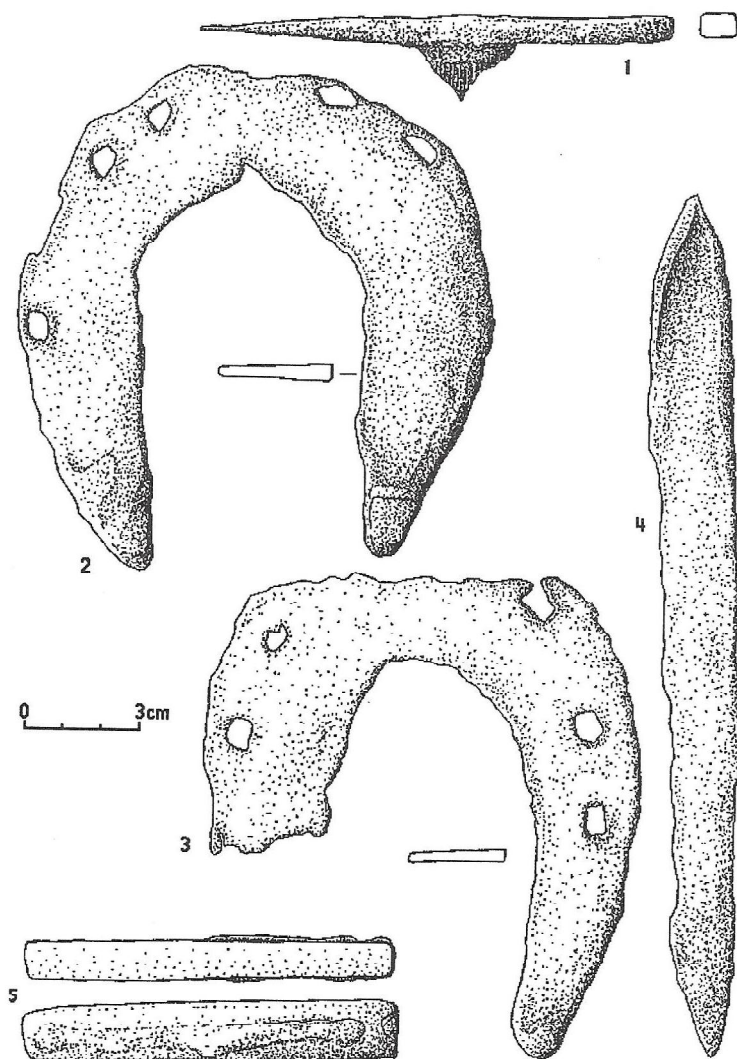

Obr. 5. Bratislava - záhrada kláštora uršulíniek.
Úlomky komorových kachlíc so zelenou polevou (1-5)

Do skupiny železných predmetov patrí kladivko (obr. 6:1) a nebožiec (obr. 6:4), ďalej dve podkovy (obr. 6:2, 3). Vývoj podkovy na Slovensku spracoval P. Baxa (1982).

Výskumom sa získal úlomok skleneného pohára a úlomok fľaše (obr. 4:7, 8). Fragmenty podobných sklenených nádob sa našli aj na výskume Bratislava-most (Polla 1979, tab. XLI). Súbor stredovekého skla z bratislavskej Starej radnice publikovala V. Plachá s B. Nechvátalom (1980), stredoveké sklo a sklo zo 17.-18. storočia v zbierkach SNM-AM v Bratislave spracovali K. Fúryová s M. Janovičkovou (1986, 1987).

Kamenná oslička sivej farby mala rozmery 10 x 1,5 x 1 cm (obr. 6:5). Slúžila na brúsenie železných nástrojov. Na oboch širších stranách sa zachovali stopy po železných predmetoch.

Obr. 6. Bratislava - záhrada kláštora uršulíniek.
Kladivko (1), podkovy (2, 3), nebožiec (4), oslička (5)

Záver

Napriek tomu, že archeologický výskum časti stredovekého židovského geta – neskoršej záhrady kláštora ursulínok v Bratislave nemohol byť dokončený (nemohli sme odkryť celý pôdorys budovy a terén preskúmať až po základové ryhy), výskum prispel aspoň čiastočne k osvetleniu života na uvedenej polohe v 13.–17. storočí. Popri novovekých objektoch sa zistili zvyšky stredovekej budovy, ďalej výskumom sa získala materiálna kultúra – keramika, železné predmety a sklo – doklady zručnosti prešporských hrnčiarov, kováčov a sklárov.

POZNÁMKY

Na základe odporúčania redakčnej rady Zborníka SNM, Archeológia uverejňujeme tieto pripomienky oponenta Doc. Dr. J. Hošša, CSc.

¹ Ulica vznikla koncom 13. stor. medzi ohradou pôvodného geta a hradbovým múrom, pôvodný názov Judengasse (Archeologická topografia Bratislavy, Bratislava 1991, 112).

² Na základe výskumov M. Melicherčíka je pravdepodobné, že gotická synagoga stála v južnej časti geta. Po návrate do Bratislavy sa židia usadili na východnom úpätí hradného kopca.

³ Po zániku geta stáli na jeho mieste meštianske domy, ktoré boli postupne odkúpené kvôli stavbe kostola a kláštora v 2. polovici 17. stor. Nálezové správy z výskumov M. Melicherčíka a z ďalších historickoarchitektonických výskumov na uvedenej polohe sú uložené v dokumentácii Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave.

LITERATÚRA

- BAGIN, A. – KRAJČI, J. 1988: Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy. Trnava-Bratislava, s. 31–32.
- BAXA, P. 1982: K vývoju podkúvania na Slovensku v 16.–17. storočí. Archeologia historica 7, s. 495–498.
- FŮRYOVÁ, K. – JANOVIČKOVÁ, M. 1986: Stredové sklo v zbierkach Archeologického ústavu SNM. Zborník SNM LXXX – 1986, História 26, s. 181–213.
- FŮRYOVÁ, K. – JANOVIČKOVÁ, M. 1987: Sklo zo 17.–18. storočia v Archeologickom ústave SNM. Zborník SNM LXXXI – 1987, História 27, s. 181–197.
- HOLČÍK, Š. 1978: Stredové kachliarstvo. Bratislava.
- HOŠŠO, J. 1981–1982: Značky na keramike vrcholného stredoveku a novoveku zo Slovenska. Zborník FFUK XXXII–XXXIII, Historica, s. 19–34.
- HOŠŠO, J. 1983: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. Archeologia historica 8, s. 215–231.
- HOŠŠO, J. 1985–86: Hrnčiarstvo, remeslo stredovekej dediny a mesta vo svetle archeologických prameňov. Zborník FFUK, XXXV–XXXVI Historica, s. 105–139.
- ORTVAY, T. 1895: Pozsony város története II, 1. Pozsony, s. 53–54.
- ORTVAY, T. 1898: Pozsony város története II, 2. Pozsony, s. 279, 283, 287, 320, 322.
- PLACHÁ, V. – NECHVÁTAI, B. 1980: Stredové sklo z Bratislavy (Súbor zo Starej radnice). PA LXXI, 2, s. 433–463.
- POLLA, B. 1979: Bratislava – západné suburbium (Výsledky archeologického výskumu). Košice, s. 172–184, 245, 247, tab. VIII, XI–XIII, XLI.
- VALLAŠEK, A. 1970: Stredové kolkovaná keramika z Bratislavy. ŠZ AÚSAV 18, s. 243–308.

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNG IM GARTEN DES URSULININNEN KLOSTER VON BRATISLAVA

Zoltán Drenko

Das Slowakische Nationalmuseum in Bratislava – das Archäologische Institut (seit 1989 Archäologisches Museum) führte 1979 eine Untersuchung des Hofes der Medizinischen Fachschule in der Straße Nėdbalova ulica in Bratislava – dem ehemaligen Klostergarten der Ursulininnen durch.

Bis 1526 stand hier das jüdische Ghetto mit Synagoge, an der Ostseite durch die Stadtmauern geschützt. 1658–1663 errichteten slowakische und ungarische evangelische Gläubige (A.B.) hier eine Kirche. 1672

besetzten Katholiken die Kirche und übergaben sie den Ursulininnen, die hier von 1677–1687 ein Kloster errichteten.

Neben neuzeitlichen Objekten (Ziegelkanal, Ziegelkuppel, Steingehweg in Sonde I und runde Betonplatte in Sonde III) wurden in Sonde I die Fundamente eines Gebäudes aus dem 14.–15. Jahrhundert freigelegt (Abb. 1, Abb. 2). Man fand Bruchstücke von Gefäßen mit Zeichen (Abb. 3) und Bruchstücke gotischer Tonbecher (Abb. 4:9) aus dem 14.–15. Jahrhundert, weiter Deckel (Abb. 4:1–4), Kinderspielzeug (Abb. 4:5, 6), Bruchstücke von Kacheln mit grüner Glasur (Abb. 5) und Bruchstücke von Glasgefäßen (Abb. 4:7, 8) aus dem 16. Jahrhundert, einen Hammer, Hufeisen, Bohrer und einen Schleifstein (Abb. 6:1–5).